

K OTÁZKE CYRILOMETODEJSKÝCH TRADÍCIÍ V UHORSKU: OTÁZKA HLAHOLSKÝCH PAMÍATOK

Péter KIRÁLY, Budimpešta

1. Ako je známe, solúnski bratia Konštantín a Metod skoro 20 rokov šírili kresťanskú vieru v slovienskom jazyku na moravsko-panónskom území. V súvisе s týmto vyskytuje sa otázka: ktoré pamiatky sa môžu považovať za priame, resp. za nepriame dôkazy ich účinkovania, a ďalej, v akých formách sa pokračovalo v tejto oblasti v cyrilometodejských tradíciách?

Tu nadhodená otázka sa môže študovať z viacerých hľadísk. Všestranné osvetlenie tejto otázky zaberalo by však mnoho času, preto budem sa zaoberať len otázkou slovienskej písomnosti. Pritom budem hovoriť len o písomnosti kódexovej, lebo o nápisových pamiatkach som sa zaoberal pri inej príležitosti.¹ A ešte maličkú poznámku: teraz sa budem zaoberať len pamiatkami hlaholskými, lebo hlaholika sa považuje za pôvodné slovienske písmo na území moravsko-panónskom.

2.1. Najprv by som chcel odpovedať na otázku, či sa na moravsko-panónskom území zachovali nejaké pamiatky pôvodné, resp. ich odpisy z doby cyrilometodejskej. Ako je známe, pôvodné, od Konštantína a Metoda pochádzajúce pamiatky sa nezachovali, známe sú len samé odpisy.² Popri doteraz známých pamiatkach do tejto

¹ Prednáška na cyrilometodejských oslavách v Nitre dňa 3. júla 1969 na tému: »K otázke cyrilometodejských tradícií v Uhorsku: otázka nápisov.«

² Porov. Vajs J., Rukovět hlaholské paleografie. V Praze 1932, 17. K otázke moravsko-panónskych pamiatok viď Horálek K., Úvod do studia slovanských jazyků. Praha 1962, 305—310; Weingart M., Rukovět jazyka staroslověnského. I. V Praze 1937, 17—53, 66—84; Sławski F., Piśmiennictwo starosłowiańskie na terenie Wielkich Moraw i Panonii w dobie cyrilometodiańskiej: Życie i myśl II (1951), 7—8. č., 7—32; Pauliny E., Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Bratislava 1964, 76—244; Slovník jazyka staroslověnského. 2. Úvod. Red. J. Kurz. Praha 1959, LXXI—LXXIII.

skupiny možno zaradiť snád' i Budapeštiansky zlomok typikonu, ktorý pravdepodobne patrí do skupiny najstarších hlaholských pamiatok. Ide tu o nasledovné:

Geitler vo svojej práci, venovanej otázke pôvodu albánskeho a slovanského písma, v odstavci nazvanom »Runde bulgarische glagolica«, kde sa zmieňuje o Evangeliu Assemaniho, o Evangeliu Grigoričovičom a o Euchologiu sinajskom, pripomína i Budapeštiansky zlomok typikonu, písaný okrúhlo hlaholikou. Citujem Geitlera: »Zur abgerundeten schriftart gehören ferner: der ältere theil des zographer evangeliums (. . .); das sogenannte 'blatt Grigorič' (. . .); das »poučenie Evrema Sirina« aus Macedonien . . .; endlich ein kaum handgrosses fragment, das in Pest aufbewahrt wird, in welchem dr. Fr[anjo] Rački ein glagolitisches typikon zu erkennen glaubt, . . .³ Tu spomínaný zlomok skutočne sa nachádzal v Pešti, v rukopisnom oddelení Národnej knižnice. Tento fakt mi potvrdil i János Melich, ktorý mi v jednom rozhovore povedal, že zlomok i sám videl a poznal okolo r. 1900 ešte ako bibliotekár Národnej knižnice. Podľa neho tento hlaholský zlomok pochádzal asi z X. storočia. Pripomenul mi d'alej, že podľa jeho pamäti zlomok koncom minulého storočia niekto študoval v knižnici.⁴ A skutočne. V denníku použitých, vypožičaných rukopisov z roku 1898. vidíme záznam, že hlaholský zlomok (jeden kus) dostal na bádanie P. Syrku.⁵ Pre úplnosť k tomu treba ešte dodať, že roku 1876 i Ivan Kukuljevič⁶ a roku 1902 i J. Melich⁷ prezerali a študovali hla-

³ Geitler L., Die albanesischen und slavischen Schriften. Wien 1883, 182—3. Sr. ešte: »... Herr dr. Franjo Rački, ein kenner der handschriften der südlichen länder, hat mich durch mannigfachen rath und wink unterstützt.« (o. c. IV).

⁴ Porov. Király P., Das Budapester glagolitische Fragment. Studia Slavica I (1955), 313.

⁵ Porov. »A. M. Nemz. Muzeum Könyvtára. Kéziratok használati naplója 1896-tól 1908-ig. ... 56. [bežné č.] 1898. márczius 10. Glagol töredék. 1 darab. P. Cyrku használta E[rdélyi] P[ál]«. P. A. Syrku bol ruský učenec. Zo spomínaného denníka vysvitá, že slovanské rukopisy študoval v dňoch 7., 9., 10, 28. februára, 10. a 12. marca 1898. roku.

⁶ Porov. »A Széchényi-országos könyvtári kéziratok kölcsönkönyve 1866—1876: 1876. decz. 5. Glagol betűkkel írt kézirat töredék. (Kivétetett a Hung. j. 589 fol. signatural bíró könyv belső részéből.) 5 darab. Kukuljevič Iván. 5 száma. 1 óra. 1877 ápril. 28 [t.j. dátum, kedy I. K. zlomky vrátil].« Tieto zlomky sú i dnes v Országos Széchényi Könyvtári, pod signatúrou: Vet. Slav. Duod. 2. Z nich dve, písané okrúhlo hlaholikou, uverejnil Király P., vid' pozn. č. 4; ďalšie tri ešte nie sú určené. I. Bojničić o týchto píše: »3 Fragmente einer kroatisch-glagolitischen Handschrift aus dem XV—XVI. Jahrhundert.« (uložené pod spomínanou signatúrou).

⁷ Porov. uvedený denník z r. 1896—1908: »97. [bežné č.] 1902. jun. 13. Kíáz-tatott glagolita kézirat töredék. 1 darab. Melich.« Zdá sa mi, že tento zlomok je totožný s tým ktorý sa nachádza v Rukopisnom oddelení OSZK medzi fragmentami »Szláv töredékek«.

holské zlomky. Keďže však zlomky, ktoré skúmal Kukuljevič, i dodnes sú v Národnej knižnici, a zdá sa, že i zlomok, ktorý mal v rukách Melich, je tiež na svojom mieste, na základe toho možno predpokladať, že Geitlerom spomínaný zlomok bol pravdepodobne totožný s tým, ktorý študoval P. A. Syrku.

Bohužiaľ, v zbierke rukopisného oddelenia Národnej knižnice zlomky neboli katalogizované, nemali signatúru a ani obsahove neboli určené, a tak sa mohlo stať, že Geitlerom spomínaný zlomok je už dlhší čas nezvestný. Podľa mojich vedomostí pozdejšie už ani Geitler, ani Rački, ani Syrku sa nezmieňujú o tejto pamiatke.⁸ Škoda, že ani Melich mi nič presnejšieho nevedel povedať o tejto — podľa všetkého — dôležitej pamiatke. Keďže text tohto zlomku nepoznáme, a ani fotokópiu z neho nezhotovili, neviem odpovedať na otázku, či táto pamiatka skutočne pochádzala z najstaršieho obdobia cyrilometodejskej písomnosti a ďalej, či vznikla — pôvodina alebo odpis — na území moravsko-panónskom alebo bulharskom?

2.2. V ďalšom pozrime sa na otázku, či máme nejaké dôkazy pre kontinuitu hlaholskej písomnosti na moravsko-panónskej oblasti v dobe novozriadeného uhorského štátu?

V súvislosti s týmto treba pripomenúť: objavujú sa mienky, že po vyhnaní žiakov Konštantína a Metoda slovanská bohoslužba a sloviensko-hlaholská písomnosť na moravsko-panónskej oblasti nezanikla úplne, ale že v obmedzenej miere i naďalej existovala.⁹ Tu si dovoľím poznamenať, že i sám sa prikláňam k tejto mienke. Treba však zdôrazniť, že doteraz nemáme presvedčivé svedectvá na potvrdenie tohto názoru.

⁸ Geitler svoju prácu uverejnil r. 1883. (viď pozn. č. 3), ale zanedlho potom zomrel (r. 1885). O Budapeštianskom zlomku typikonu nenachádzame správu v týchto prácach: AfSIPhil 1876—1891. Supplement-Band. Generalregister zu Archiv Band I—XIII. Berlin 1892; Milčetić I., Hrvatska glagoľska bibliografija. Zagreb 1911; Starine XXXIII; Smičiklas T., Život i djela Dra. Franje Račkoga. Zagreb 1895.

⁹ Porov. Melich J., Néhány megjegyzés a székely írásról: Magyar Nyelv XXI (1925), 155: Po smrti Metodovej jeho žiaci sa síce rozutekali, to však nevylučuje to, že slovanský rítus a hlaholské písmo vo Veľkej Morave a v Pannónii aspoň istý čas by boli ešte existovali (porov. svedectvo Kyjevských listov a Pražských zlomkov hlaholských). Viď ešte Stanislav J., Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši. Bratislava 1945, 73—75; Horálek K., Úvod do studia slovanských jazyků. Praha 1962, 311.

Tak napr. niekedy sa myslí, že v Uhorsku v XI.—XIII. storočí existovali grécko-slovanské kláštory¹⁰ a že v týchto kláštoroch sa pestovala slovanská bohoslužba a slovienska písomnosť.¹¹ Táto otázka doteraz nie je dostatočne vyriešená. Kláštory gréckeho ritu skutočne jestvovali v Uhorsku už od pol. X., resp. od zač. XI. stor.,¹² ale v týchto kláštoroch — podľa niektorých špecialistov — bohoslužba sa odbavovala v gréckom jazyku;¹³ podľa iných zasa bola v nich bohoslužba

¹⁰ Porov. Šafařík P. J., Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus. Prag 1858, 13—4: »Nach Ungarn scheint die Cyrillica aus Constantino-pel, wo nicht schon unter Bulusudes [Bulsu] und Gylas [Gyula] (948), so gewiss unter König Stephan (um 1000 eingebracht und in mehreren Klöstern (Vesprim, Vyšegrad, Csanad, Arad, Neitra u. s. w.) gepflegt worden zu sein.« Vid' ešte Glagolitische Fragmente. Hgb. von K. A. C. Höfler — P. J. Šafařík. Prag 1857, 56 nn. Melich je však mienky, že cyriliku používajúce kláštory v Uhorsku neexistovali, vid' pozn. č. 14.

¹¹ Kniezsa I., Autour du problème des traditions de Cyrille et Méthode: Études Slaves et Roumaines I (1948), 240: »On ne devrait pas prendre de vue que dans nos sources médiévales les moines orthodoxes figurent souvent comme des moines »grecs«, même quand on peut démontrer que leur langue était un idiome slave et non grec.« Ratkoš P., Die großmährischen Slawen und die Alt-magyaren: Študijné zvesti Arch. ústavu SAV 16 (1968), 208, 217: »Von der Existenz slawischer Nonnen selbst in Veszprém zeugt die gestickte kirchenslawische Aufschrift auf dem Königsbeutel, der Stephan I. gehört haben sollte«. Tenž e, A Pray-kódex keletkezése és funkciója: Századok CII (1968), 5.—6. č., 941—964. Podľa mojej mienky však Ratkošove vývody budú potrebovať ďalšiu argumentáciu. Poznámam napr., že burza pripisovaná Štefanovi I. je ruskej proveniencie a pochádza asi z konca XII. stor.

¹² Porov. Váczy P., Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában: Szent István Emlékkönyv. I. Bp., 1938, 213—265; Moravcsik Gy., Görögnyelvű monostorok Szent István korában: o. c. I., 387—422, 420; Moravcsik spomína kláštory v Morosvári (v Oroszlánosi), vo vesprímskej doline (Veszprém-völgy), vo Vyšehrade (Visegrád pri Dunaji), v Dunapentele a v Szávaszentdemeteri (v Mitrovici). Porov. ešte: Kniezsa I., A szlávok őstörténete: A magyarság és a szlávok. Szerk. Szekfű Gy. Bp. 1942, 35—8. K otázke byzantsko-maďarských vzťahov v IX—XII. stor. vid' i Moravcsik Gy., A magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1934; tenž e, Bizánc és a magyarság. Bp. 1953; tenž e, Bevezetés a bizantinológiába. Bp. 1966, 159.

¹³ Porov. »1221: Abbatia de Wisagrade . . . grecos habet monachos, et habuit ab antiquo . . .«. Vid' Moravcsik Gy., Görögnyelvű monostorok o. c.: Szt. Istv. — Emlk. I., 418; Moravcsik myslí na »gréckych«, resp. na »latinských« mníchov, to jest na mníchov »byzantského« a »rímskeho« ritu, tak ako to možno čítať i v citovanej listine: »grecos . . . monachos« a »monachos latinos«. Porov. ešte Krajnyák G., Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög egyházi vonatkozásai: Századok LIX—LX (1925—1926), 498—507, 499, 505—506: i keby mníšky boli bývali slovanského pôvodu, na to však žiadne dôkazy nemáme, . . . O gréckom pôvode mníšok svedčí . . ., Sv. Štefan priniesol sem mníšky skôr z Grécka než z Itálie.

slovanská trvalého, resp. dočasného charakteru. Také kláštory boli v Marosvári, vo Visegráde, vo Vespríme a v Mitrovici — Szávaszentdemeteri.¹⁴ Tu treba však pripomenúť aj to, že i v prípade, keby v týchto kláštoroch boli žili skutočne slovanski mnísi, nevie sa, aké slovanské písmo používali, lebo nezostali po nich žiadne priamé pamiatky (rukopisy, texty).

¹⁴ Viď i pozn. č. 11. Porov. ešte: Vita S. Gerardi, Moresanae ecclesiae episcopi, 10 §: »...quidam princeps in urbe Morisena nomine Achtum, ..., qui secundum ritum Grecorum in ciuitate Budin fuerat baptizatus, ... accepit autem potestatem a Grecis, et construxit in prefata urbe Morisena monasterium in honore beati Ioannis Baptiste, constituens in eodem abbatem cum monachis grecis, iuxta ordinem et ritum ipsorum, ... corpora uero Christianorum qui ceciderunt in prelio, tollentes duxerunt in Moroswar, et sepelierunt in cimiterio s. Ioannis Baptiste in monasterio Grecorum, quia in eadem prouincia aliud monasterium illis temporibus non erat, ... post hec ueniens Chanadinus ... in honorem beati Georgii martiris monasterium edificauit, introducens illuc memoratos Grecos monachos de monasterio beati Ioannis Baptiste una cum abbate.« Viď S. L. Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sankt Gallen 1849 — Leipzig 1931, 214—5, 217—8. Melich v súvisi s tu uvedeným textom poznamenáva: nie je potvrdený Šafárikov názor, že v Uhorsku jestvovali kláštory, kde používali cyriliku; porov. Szláv jövevényiszavaink. I/2. A magyar nyelv keresztény terminológiája. Bp. 1905, 86 Fehér G. zastáva názor, že Ajtony dal vystaviť v meste Maros (Morisena, v Sedmohradsku) monastier pre gréckych, to jest pre bulharsko-slovanských mníchov; viď Fehér G., A bolgár egyház kisérlétei és sikerei hazánkban: Századok LXI—LXII (1927—1928), 5, 10; tenže, Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V.—XI. Jahrhunderte. Bp. 1922. Podľa Moravcsika v Marosi (neskoršie v Oroszlános-i) žili grécki mnísi, a to do XIII. stor.; porov. o. c. Szt. Istv.—Emlk. I, 405. Kniezsa oproti tomu pripúšťa, že v Sedmohradsku mohlo byť známe hlaholsko-slovanské kresťanstvo: Zdá sa byť pravdepodobným, že slovanské obyvateľstvo v Sedmohradsku bolo bulharské; politické centrum slovanstva mohlo byť mesto Gyulafehérvár [Alba Julia]; v prípade, že v Sedmohradsku skutočne jestvovalo slovanské kresťanstvo (to sa však mohlo rozšíriť len po r. 885, to jest po vyhnaní Metodových žiakov z Morávie), to mohlo byť najskôr hlaholské. Viď Kniezsa I., Erdély a honfoglalás korában és a magyarság megtelepedése: Erdély és népei. Szerk. Mályusz E. Bp. 1941, 22—23. — Moravcsik dokazuje, že I. Štefan dal postaviť vesprímsky monastier nie pre Bulhara, Petra Deljana, ale pre manželku princa Imricha (Szt. Imre), ktorá bola princeznou z Byzancie, porov, 1002: «... iuxta linguam auctoris monasterii graece scriptum. porov.»; viď Moravcsik o. c. Szt. Istv.—Emlk. 411—5, 409. — O kláštore v Szávaszentdemeteri (v Mitrovici) r. 1344 sa spomína, že v ňom od jeho založenia spolunažívali Gréci, Maďari a Slovania: »... in quo ex primaria institutione ipsius Greci, Ungari et Sclavi servire debeant...«; r. 1218 zasa: »... monasterium sancti Demetrii Graecorum de Ungaria iuxta fluvium cum conductu aque fluminis Sabe...«; viď Moravcsik o. c. Szt. Istv.—Emlk. I, 419—420. Podľa mienky niektorých učencov tento monastier dal vystaviť palatín Radovan (Radó) r. 1057; porov. Sörös Pongrácz, Az elenyészett benzés apátságok. Bp. 1912, 357—8 (PRT XII/B); Hóman B., Magyar történet. I. Bp. 1941, 283. Moravcsik je však mienky, že Radovanova listina je falsum; porov. Moravcsik o. c., Szt. Istv.—Emlk. I, 420. Viď ešte Györfy Gy., A szávaszentdemeteri görög monostor XII. századi birtokösszeírása: MTA II. OK II (1952), 325—362, III (1953), 69—104.

A o čom nás poučujú najstaršie súpisy uhorských kláštorných biblioték? Výsledok je negatívny, to jest v týchto súpisoch sa nestretávame so slovanskými rukopismi. Táto okolnosť je pozoruhodná už aj preto, lebo súpisy kníh z XI.—XIII. stor. obsahujú pomerne bohatý materiál, a mimo početných latinských kódexov stretávame sa v nich aj s inými cudzojazyčnými rukopismi. Tak napr. r. 1083—1095 v Pannonhalme (v Zadunajsku) sa spomína »Psalterium gallicanum, ebraycum, grecum«,¹⁵ v Sasku (v Corbey) r. 1094 je zaznamenané »librum... Arabicum e Pannonia allatum«,¹⁶ v Pastuchove (Pásztó, Matranská oblasť) sú známe grécke kódexy z XII. stor.¹⁷ Že sa slovanské rukopisy z tohto obdobia nezachovali, to — aspoň čiastočne — môže súvisieť aj s okolnosťou, že v 2. pol. XIII. stor. a v XIV. storočí mnoho kláštorných knižníc vyhorelo.¹⁸

Ako som už pripomenul, i sám sa prikláňam k mienke, že sloviensko-hlaholská písomnosť na území starého Uhorska i po r. 885 mohla existovať. Na to možno usudzovať aj na základe toho, že v staromadžarskom (sikulskom) runovom písme dve litery (e, o) sú najskôr hlaholského pôvodu. Podľa mojej mienky totiž tieto dve litery — ak pochádzajú skutočne z hlaholiky — nemohli byť prevzaté už v

¹⁵ Porov. Czibor B., Egyházi szerelvények Szent István király korában: Századok XXXV (1901), 1009, 1024—5, 1027—9, 1031—7; Knauz: MonEccIStrig. II (1882), 71—2; Erdélyi L., A tihanyi apátság története. I [PRT X.] Bp. 1908. 495, 14, 475—6. K údaju z r. 1083—1095 viď Czobor o. c. 1037; Wenzel G., Árpádkori új okmánytár I, 41; Erdélyi L., A pannonhalmi főapátság története: PRT I. Bp. 1902, 591, 349—358; Moravcsik Gy., Görögnyelvű monostorok o. c. Szt. Istv.-Emlk. I. 408; tenže: Századok XXXV (1901), 1037; Balogh A.: Szt. Istv.-Emlk. I., 462; Melich J., Szláv jövevényyszavaink. I/2. Bp. 1905, 80—1.

¹⁶ Viď Erdélyi L., A pannonhalmi főapátság története o. c.: PRT I., 360. Takisto v Corbey r. 1379 je zaznamenané, že knižnici darovali »... verschiedene arabische und hebräische Bücher«, ktoré dávnejšie ukoristili vo vojne s Uhrami (l. c.).

¹⁷ Cerbanus bol členom niektorého kláštora rítu gréckeho v Uhorsku (1131—1150); grécke rukopisy, ktoré preložil do latinčiny, našiel v monastieri »Pastuch«. Porov. Szigeti R., Translatio latina S. Ioannis Damasceni. Bp., 1940; Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI—XIV. század. Szerk. Makkai L. — Mezey L. Bp. 1960, 307, 378.

¹⁸ Opátstvo v Zalavári (Mosapurc, Blatnograd) vyhorelo r. 1341. keď i rukopisy, listiny sa stali obeťou požiaru; porov. Füssy T., A zalavári apátság története: PRT VII. Bp. 1902, 451, 519, 72. V 2. pol. XIII. stor. požiar zničil rukopisy i vo Vespríme, v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár) a v Bakonybéli; porov. Erdélyi L., A pannonhalmi főapátság tört. o. c. 359; Sörös P., A bakonybéli apátság története: PRT VIII. Bp. 1903.

oblasti nad-azovskej, ale až v novej vlasti starých Mad'arov, to jest v Dunajskej kotline, snád' na bývalom území bulharskom.¹⁹

Hlaholská písomnosť však na území starého Uhorska nemohla byť širšie známa a nemohla byť hlbšie zakorenená. Dôkazom toho je i okolnosť, že nepoznáme maďarskú listinu, alebo inú jazykovú pamiatku, ktorá by bola napísaná hlaholikou. V súvisi s týmto poznamenávam, že listina Štefana II., kráľa uhorského, nie je písaná hlaholikou, ale latinkou.²⁰

2.3. D'alej sa budem zaoberať hlaholskými pamiatkami, ktoré sa už nemôžu považovať za priamočiare pokračovanie cyrilometodejských tradícií v oblasti moravsko-panónskej písomnosti. Tieto pamiatky totiž už nie sú domáceho, ale cudzieho (českého, chorvátskeho) pôvodu.

Prv než by som vymenoval tieto pamiatky, dovoľím si pripomenúť: v slavistike nie je dostatočne známa mienka Istvána Kniezsa, že Pražské zlomky hlaholské vznikli vo vyšehradskom (Visegrád) gréckom kláštore pri Dunaji. Kniezsa to vysvetľuje takto: Pražské zlomky hlaholské napísali sázavskí hlaholáši, ktorí po ich vyhnaní zo Sázavy v r. 1055—1061 našli útulok v tomto kláštore. V týchto rokoch v tomto kláštore žili aj kyjevsko-ruskí mnísi, ktorí sem prišli s Anastáziou, manželkou Ondreja I., kráľa uhorského (1046—1060), dcérou Vladimíra I., kniežat'a kyjevského. István Kniezsa týmito momentami vysvetľuje výskyt českých prvkov v Pražských zlomkoch hlaholských, v súvisi s týmto rieši otázku východného rítu tejto pamiatky a v tomto hľadá vysvetlenie pre prvky poukazujúce na kyjevsko-ruskú provenienciu, na cyrilsku predlohu.²¹

¹⁹ Na túto tému som prednášal v Sofii na cyrilometodejských oslavách v máji 1969: К вопросу о глаголических письменах в системе древневенгерских рунических знаков.

²⁰ Melich J., Szláv jövevényiszavaink. I/2. Bp. 1905, 94; porov. Fejérpataky L., Oklevél II. István korából 16 a Észrevételek a II. István idejéből 1131-i magyar oklevélre.

²¹ Kniezsa I., Die Slawenapostel und die Slowaken: AECO VIII (1942); samostatne: Ostmitteleuropäische Bibliothek No. 39. Bp. — Leipzig 1942, 12; Pauliny E., Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Bratislava 1964, 228—9, 244. — Dôležitejšia literatúra o Pražských zlomkoch hlaholských: Stanislav J., Dnešný stav otázky československých prvkov v staroslovienských pamiatkach. Ríša veľkomoravská. o. c. 512—523; Havránek B., Die Anfänge der slawischen Schrift und geschriebenen Literatur in der grossmährischen Ära: Das Großmährische Reich. Praha 1963, 117; Pokorný L., Die slawische cyrillo-methodianische Liturgie: Sancti Cyrillus et Methodius. Leben und

D'alšie hlaholské pamiatky: Z územia chorvátskej hlaholiky pochádzajú zlomky Svätého písma z XIV/XV. stor., nachádzajúce sa na Slovensku (Sv. Anton, Hlohovec).²² Českého pôvodu sú hlaholské zlomky z Krtíša (župa Novohradská) z konca XIV — zo zač. XV. stor. a zlomky zo Sp. N. Vsi.²³

Hlaholské pamiatky nachádzajúce sa v Maďarsku: Pravdepodobne na chorvátskom území vznikol Budapeštiansky hlaholský zlomok legendára z pol. XII. stor.,²⁴ ktorý J. Kurz zaraduje do skupiny staroslovienskych pamiatok.²⁵ Mimo tejto pamiatky v Maďarskej národnej knižnici (v Országos Széchényi Könyvtári) je známych 5 hlaholských zlomkov: 3 fragmentálne zlomky asi zo XIV. stor., ktoré r. 1876 I. Kukuljević S. si vypožičal na preštudovanie;²⁶ jeden menší zlomok, obsahu ešte neurčeného, asi z XIII—XIV. stor. a jeden list veľkosti folio, obsahujúci časť breviára asi zo zač. XV. stor.²⁷ Omnoho viac ulomkov sa nachádza v Budapeštianskej univerzitnej knižnici.

Wirken. Praha 1963, 118—123, 126; Stanislav J., Znova o účinkovaní Cyrila a Metoda na Slovensku: Jazykovedný zborník I—II (1946—1947), 179; Fr. V. Mareš, Pražské zlomky a jejich předloha v světle hláskoslovného rozboru: Slavia XIX (1949/1950), 54—61 (poznámenávam, že Mareš nespomína článok I. Kniezsu). — K otázke sázavských mníchov, ktorí sa uchýlili v Uhorsku: Šafárik, porov. pozn. č. 10; Jagič V., Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin 1913², 103—4; Melich J.: Századok XLIII (1909), 332; Moravcsik Gy., Görögnyelvű monostorok o. c. Szt. Istv. - Emlk. I, 419; Ratkoš P.: Századok CII (1968), č. 5—6., 950 (hlaholáši sa mohli uchýliť i vo Vespríme).

²² Gajdoš J. V., Staroslovanské pamiatky vo františkánskych knižniciach, Kultúra XVI (1944), 420—432. Porôv. ešte tenže: Slavia XXXV (1966), seš. 1., 38.

²³ Zoch I. B., Krtíšsky glagolský pergament: SlPohl'. XXVII (1907), 19 nn.; Ryšánek Fr., Krtíšsky hlaholský zlomek, Bratislava VI (1932), 584 nn.; Kramár S. J., Zlomok českej glagolskej biblie, Kultúra III (1931), 114 nn.

²⁴ Király P., vid' pozn. č. 4; pamiatka je umiestnená v Országos Széchényi Könyvtár-i, sign.: Vet. Slav. Duod. 2.

²⁵ Slovník jazyka staroslověnského. Red. J. Kurz. Úvod. 2. Praha 1959: »76. Bud.« o. c. LXIX, LXXI. — Recenzie o tejto pamiatke: Kurz J.: Slavia XXVI (1957), 410—3; tenže: Byzantinoslavica XIX (1958), 149—150; Hamm J.: Slovo 6.—8. (Vajsov Zbornik). 1957, 377—9.

²⁶ Vid' pozn. č. 6.

²⁷ Umiestnené sú v rukopisnom oddelení Národnej knižnice, v zbierke »Szláv tőredékek«. Na liste breviára nachádzame pečať s nápisom »W. Jankovich Miklos gyűjteménye 1830« a zápis »Folium Breviarii, Illyrica Lingua et Characteres Glagolitico exarati in forma in folio dicta. Saec. XIV. aut XV. Dobrowszki conſtituerat aetatem de anno 1420.«

Medzi nimi sú síce aj zlomky ústrižkovité a fragmentálne (7 kusov), ale aj 3 viac-menej úplné strany kódexové; tieto obsahove ešte nie sú určené, časove patria asi do XIV—XV. stor.²⁸

Bohužiaľ, ako som už pripomenul, väčšina týchto pamiatok je príliš fragmentálna, takže ich spracovanie, ich rozbor bude si vyžadovať viac trpezlivosti. Našou úlohou bude, aby tieto zlomky v blízkej budúcnosti sa stali predmetom štúdia a aby sa tak stali prístupnými vedeckej verejnosti.

A ešte jedno by som chcel pripomenúť. Ako je známe, v Maďarskej národnej knižnici je chránený i chorvátsko-hlaholský misál, prvotlač z r. 1494.²⁹

A nakoniec maličkú poznámku. Výskum slovanských pamiatok v Maďarsku ešte nie je dokončený, a preto možno očakávať, že nejaké pamiatky hlaholské (aspoň zlomky) sa ešte objavia. Pri tom však stále treba myslieť na to, čo J. Vš. Gajdoš povedal už pred dvadsiatimi piatimi rokmi: je zaujímavé, že staroslovienskych pamiatok je práve tam najmenej, kde táto literatúra po prvýkrát rozkvitla.³⁰

3. Približne takáto je situácia v otázke hlaholských pamiatok na území starého Uhorska. Príčiny toho, že nieto viac pamiatok, treba hľadať predovšetkým v tom, že okolnosti, ktoré vznikli po smrti Metodovej a po vyhnaní jeho žiakov z V. Moravy, boli veľmi nepriaznivé pre ďalší rozvoj hlaholskej písomnosti na území moravsko-panónskom. Ako je známe, na území V. Moravy i v novozriadenom uhorskom štáte oficiálnym jazykom cirkevným i štátnym sa stala latinčina. A latinčinu presadzovali veľmi dôsledne. Tak sa mohlo stať, že hlaholská písomnosť sa ďalej nemohla rozvíjať tam, kde prvotne rozkvitla, ale tam, kde si našla nový domov: v Bulharsku, v Macedónii a predovšetkým v Chorvátsku.

A na záver už len poznámku. Chorvátsko-hlaholská písomnosť v ďalších storočiach blahoprajne vplývala i na rozvoj maďarskej literatúry, posilovala tých maďarských pisateľov, ktorí bojovali proti

²⁸ Umiestnené pod názvom »Könyvtáblából kiáztatott szláv töredékek«.

²⁹ Asbóth O.: Magyar Könyvszemle Új Folyam IV (1896), 120—149; tenže, Das zu Zengg im Jahre 1494 gedruckte glagolitische Missale: AfSIPH XIX (1897), 214 nn.

³⁰ Gajdoš J. Vš., Kultúra XVI (1944) o. c. 424—427.

nadvláde latinčiny. Napr. autor Ěrdyho kódexu začiatkom XVI. stor., popri vzore literatúry nemeckej, českej a francúzskej, sa odvoláva i na príklad Chorvátov-glagolášov, ktorí si tiež vytvorili samostatnú literatúru v národnom jazyku.³¹

³¹ Porov. »... vt qm omnium linguarum Nationes in sua lingua materna fere totam Bibliam habent translata[m] puta Theutonica, Bohemica francigena Gallica. Sic prope nos et Slaonica In quam Diuinus Ieronimus Non modo bybliam ipsam, sed et nouis literis ad instar hebraicarum, grecarum et latinarum totum officium sacerdotale miro ac modo subtilissimo conuertit.« Vid' Ěrdy-kódex [1526—1527]: Prologus 20.—25. riadok; vid' ešte o. c. Volf Gy., Előszó IX.